

Sproggaven

Håndbog i udvidet dialogisk læsning

Bag om håndbogen

I Fredensborg Kommune ønsker vi at styrke alle børn i at udvikle gode og alderssvarende literacy-kompetencer. Derfor har vi igangsat Sproggaven.

I denne håndbog kan du læse om metoden "udvidet dialogisk læsning", som der arbejdes med i Sproggaven.

Håndbogen er udarbejdet af læsekonsulent Marianne Aaen Thorsen med konsulentbistand fra Nationalt Videncenter for Læsning.

Håndbogen henvender sig til pædagoger og andre, der arbejder med Sproggaven og 0-6-årige børns sprogudvikling.

Du kan læse mere om Sproggaven, hente håndbogen – og de mange øvrige materialer i Sproggaven – på:

Fredensborg Kommunes hjemmeside
www.fredensborg.dk

Nationalt Videncenter for Læsnings hjemmeside
www.videnomlaesning.dk

Illustrationer: Anne Pedersen.

Layout: Nanna Madsen.

Udgivet af Center for Skole og Dagtilbud, Fredensborg Kommune.

Henvendelser vedr. bogfolderens indhold:
Læsekonsulent Marianne Aaen Thorsen,
tlf.: 7256 2277, e-mail: mtho@fredensborg.dk

Henvendelser vedr. projekt Sproggaven:
Pædagogisk konsulent Susanne Søholt,
tlf. 7256 5551, e-mail: suss@fredensborg.dk

Pædagogisk konsulent Lotte Mosbæk,
tlf. 7256 2287, e-mail: lomo@fredensborg.dk

Læs håndbogen grundigt

Denne håndbog er grundbogen i Sproggaven. Derfor bør den læses grundigt, inden du går i gang med dit arbejde.

Du kan læse om:

- Formålet med Sproggaven
- Udvidet dialogisk læsning, som er metoden i Sproggaven
- Planlægning og gennemførelse af udvidet dialogisk læsning
- Hvordan du kan variere og tilpasse Sproggaven til din børnegruppe
- Hvordan du anvender dialogen til at styrke barnets sprog
- Hvordan du kan inddrage forældrene i sprogarbejdet.

Du kan også bruge håndbogen som opslagsbog, hvis du ønsker at tilpasse fokusord og aktiviteter til din børnegruppe.

Hent mere viden og inspiration til dit arbejde under "Sproggavens materialer" sidst i håndbogen.

Vi opfordrer til, at det pædagogiske personale med jævne mellemrum sammen reflekterer over arbejdet med Sproggaven. [Sproggavens skema over børns sproglige udvikling](#) kan anvendes i disse drøftelser.

Det er også en god idé sammen at reflektere over, hvordan I kan udvikle et sprogligt udviklende læringsmiljø i dagtilbuddet, der styrker det enkelte barns literacy-udvikling bedst muligt.

Indhold

Bag om håndbogen.....	2
Læs håndbogen grundigt	3
Sproggaven er til børn, pædagoger og forældre	5
Udvidet dialogisk læsning	6
De tre faser: Læs og lyt, Læs og snak, Læs og leg	6
Fase 1: Læs og lyt	7
Fase 2: Læs og snak	7
Fase 3: Læs og leg.....	7
De 13 bogfoldere	8
Før du går i gang.....	8
Fokusord	10
Kriterier for valg af fokusord	10
Det pædagogiske arbejde med fokusord	11
Hvad har børn brug for at vide om et fokusord?	11
Visuel oversigt over aktiviteterne i "udvidet dialogisk læsning".	12
Valg af færre, flere eller nye fokusord.....	15
Hvis du vil udskifte et fokusord med et andet	15
Den sprogudviklende dialog	16
Spørgsmålstyper	16
Dialog i det pædagogiske arbejde	16
Literacy-fremmende aktiviteter.....	18
Det pædagogiske arbejde med aktiviteter	18
Samarbejde med forældrene	20
Idéer til samarbejde med forældre.....	20
Sproggavens materialer	22

Sproggaven er til børn, pædagoger og forældre

Stærke sproglige kompetencer har afgørende betydning for et barns muligheder for at udvikle sig personligt, socialt og læringsmæssigt. Både i dagtilbuddet, i skolen og senere i livet.

Der er påvist sammenhæng mellem størrelsen af et barns ordforråd i 0-6-års alderen og dets faglige udvikling gennem hele skoleforløbet. Ligeledes har det betydning, at et barn tidligt lærer at kommunikere og udtrykke sig. Det gælder i alle former for samtale i hverdagen samt ved at tegne, bruge symboler eller skrive kruseduller og bogstaver.

Det siger næsten sig selv, at sprogarbejdet i dagtilbud skal være et højt prioriteret område. Det er det i Frelensborg Kommune, og derfor har vi udviklet Sproggaven.

En håndbog, 13 børnebøger og 13 bogfoldere

Sproggaven er til børn, pædagoger og forældre i Frelensborg Kommune.

I sin kerne består den af 13 børnebøger, 13 bogfoldere samt denne håndbog, der introducerer til metoden "udvidet dialogisk læsning." En læsning, der forløber i tre faser: Læs og lyt, Læs og snak samt Læs og leg. Ud over det er der udviklet en lang række øvrige materialer og pædagogiske tiltag i institutioner, der understøtter arbejdet med Sproggaven.

Ved at lade alle børn i kommunens dagtilbud stifte bekendtskab med de samme 13 børnebøger sikres det, at de møder skolen med fælles litterære erfaringer, som der kan bygges videre på. Samtidig vil børnene, når de som små har haft gode oplevelser med bøger, sandsynligvis senere få lyst til at læse selv.

Fælles om at styrke børns literacy-kompetencer

Formålet med Sproggaven er at styrke barnet i at udvikle aldersvarende literacy-kompetencer som basis for dets personlige, sociale og læringsmæssige udvikling i både dagtilbud og skole.

Med literacy-kompetencer mener vi børnenes færdigheder i at afkode, forstå og anvende både talesprog og skriftlige tegn. Tegn, der ud over bogstaver også favner tal, symboler, billeder og visuelle tekstformer.

Sproggaven skal:

- inspirere alle børn til at blive nysgerrige på, forstå og bruge sprog og forskellige skriftlige tegn
- give alle børn gode talesproglige kompetencer og udvide deres ordforråd ved at udfordre dem gennem dialoger
- give alle børn gode forudsætninger for at lære det danske skriftsprog
- give alle børn gode oplevelser med bøger, så de senere får lyst til at læse selv
- give alle børn fælles litterære erfaringer, som de kan tale om, og som skolen kan bygge videre på
- inddrage forældrene, da de spiller en væsentlig rolle for deres barns udvikling af literacy-kompetencer.

Via Sproggavens materialer, metode og formål er det samtidig et mål at understøtte og udvikle det pædagogiske arbejde med sprog og literacy i kommunens dagtilbud.

Velkommen til Sproggaven

Sproggaven er udviklet i et samarbejde mellem pædagoger og ledere fra kommunens dagtilbud samt konsulenter fra Center for Skole og Dagtilbud. Nationalt Videncenter for Læsning har ydet konsulentbistand.

Udvidet dialogisk læsning

Sproggaven arbejder med evidensbaserede metoder, som giver børnene mulighed for at udvikle literacy-kompetencer. En helt central metode er dialogisk læsning.

Metoden er udviklet af den amerikanske forsker G. J. Whitehurst. Den er en særlig måde at læse op på for et enkelt barn eller et mindre antal børn. Her læses den samme bog tre gange, hvor børnene i stigende grad bliver aktive medfortællere.

I dialogisk læsning giver pædagogen børnene ord og udtryk, såkaldte fokusord, som de kan bruge i samtalen. Børnene får megen taletid, så de både får mulighed for at udtrykke sig og tilegne sig de mange nye ord.

I Sproggaven arbejder pædagogerne med en særlig udvidet dialogisk læsning, som er udviklet af kommunens læsekonsulent Marianne Aaen Thorsen. Ligesom i dialogisk læsning arbejdes der med afsæt i børnebøger og fokusord. Og ligesom i dialogisk læsning læses den samme bog tre gange med samme børnegruppe.

De tre faser: Læs og lyt, Læs og snak samt Læs og leg.

Første gang lytter børnene til oplæsningen. Anden gang snakker man om bogen, imens den læses op. Tredje gang kender børnene bogen så godt, at de selv

kan genfortælle hele eller dele af handlingen. Her udvides den dialogiske læsning med lege og andre aktiviteter, der skal gøre børnene opmærksomme på ords lyd samt nysgerrige på skriftlige tegn.

Der arbejdes med nøje udvalgte fokusord fra bøgerne. Det er ord, der er centrale for oplevelsen og forståelsen af bogen, og som barnet både kommer til at kende i denne kontekst og lærer at bruge i sit hverdagsprog.

Legene og de udvalgte fokusord gør, at udvidet dialogisk læsning i højere grad styrker børns literacy-kompetencer end traditionel dialogisk læsning. Det er netop det, som gør metoden i Sproggaven til mere end almindelig dialogisk læsning. Derfor kalder vi den for udvidet dialogisk læsning.

I udvidet dialogisk læsning er:

- der tre faser: Læs og lyt, Læs og snak, Læs og leg
- fokusord nøje udvalgt ud fra en teori om børns sproglige udvikling
- den dialogiske læsning udvidet med lege og aktiviteter.

Fase 1: Læs og lyt

Før du læser: børnene gætter på handlingen i historien

Lad børnene bladre i bogen, se på billederne og gætte

på, hvad den handler om. Afhængigt af børnenes alder kan du også tale med dem om bogens titel, forfatter, illustrator og illustrationer.

Imens du læser: børnene får fat på handlingen

Her enten læser eller genfortæller du historien i bogen, imens børnene lytter. Du kan standse op et par gange og spørge, hvad børnene tror, der nu vil ske. Det styrker deres evne til at leve sig ind i historien; noget, der senere har stor betydning, når de selv skal læse bøger. Hvis noget skal forklares, kan du stoppe op og gøre det. Sørg dog for at vende hurtigt tilbage til historien, så børnene ikke mister tråden og opmærksomheden.

Efter du har læst: dialog og fokusord

Når I har læst historien til ende, så prøv at tale lidt om den. Følg børnenes interesse og prøv at holde dialogen med det enkelte barn i et stykke tid. Tilstræb fem turtagninger, altså at I skiftes til at tale mindst fem gange, når børnene er i børnehavealderen. Bagefter kan du begynde arbejdet med de første fokusord. Vi anbefaler, at du højst tager 3 eller 4 fokusord per gang, hvis børnene skal have mulighed for at lære dem.

Fase 2: Læs og snak

Før du læser: fokusord og genkald jer historien

Indled med at spørge, hvad børnene kan huske fra hi-

stori. Her kan du arbejde med de næste tre eller fire fokusord. I bogfolderen kan du finde en række forslag til aktiviteter med fokusordene.

Imens du læser: dialog om bogen

Denne gang kender børnene handlingen. Hold små pauser under din læsning for at spørge børnene om bogens handling, personer, billeder og sprog. På den måde inviterer du til en dialog, der styrker børnenes forståelse af bogen, og giver dem gode muligheder for at udvikle og bruge sproget som redskab til at tænke og lære.

I hver bogfolder er der flere eksempler på spørgsmål, du kan bruge til at inddrage børnene i dialog. Børnene må også gerne selv lægge op til dialog. Det gør ikke noget, at de afbryder din oplæsning for at spørge om noget eller for at fortælle noget om historien. Følg altid børnenes interesse og nysgerrighed i jeres dialog.

Efter du har læst

I "Læs og snak" er der ingen efter-læse-aktiviteter.

Fase 3: Læs og leg

Før du læser: genkald jer historien

Start med kort at tale med børnene om, hvad bogen

handler om. Dernæst kan du arbejde med de sidste fokusord til bogen. I bogfolderne kan du finde inspiration til aktiviteter, der fremmer børnenes forståelse og tilegnelse af fokusordene.

Imens du læser: børnene er de aktive historiefortællere

De fleste børn er nu så fortrolige med bogens handling, at du kan bede dem om at fortælle den ud fra billederne. Du kan støtte dette ved at guide dem med spørgsmål, som får dem til at huske handlingen. Du kan også bede børnene om at legelæse dele af bogen op for hinanden/dig/en dukke m.m., hvis de synes, det kunne være sjovt.

Efter du har læst

Afhængigt af børnenes alder kan du spørge dem, hvad de synes om bogen. Måske synes de, at der mangler noget i bogen, og de kan have idéer til, hvordan handlingen evt. kunne fortsætte. Leg ud fra det, I har læst. Vælg mindst én literacy-fremmende aktivitet - gerne flere - disse er beskrevet i de enkelte bogfoldere. Derudover kan du vælge at lave dine egne aktiviteter, som også kan passe til den læste børnebog.

De 13 bogfoldere

Til hver af Sproggavens 13 børnebøger er der udviklet en bogfolder.

Hver bogfolder rummer en kort beskrivelse af børnebo- gens handling samt hændelser og spørgsmål, som den giver barnet indblik i via sit fiktive univers. Den rum- mer konkrete råd og praktiske vejledninger til, hvordan du arbejder med udvidet dialogisk læsning. Endelig rummer den en beskrivelse af de 10 valgte fokusord, der skal arbejdes med, samt de literacy-fremmende aktiviteter, som kan igangsættes. Alt sammen tilpasset den enkelte børnebog og børnenes sproglige udvikling.

De sproglige kompetencer i den børnegruppe, som du skal læse for og lege med, kan variere, og derfor er de 13 bogfoldere udviklet efter barnets sproglige udvik- ling, ikke dets biologiske alder. På forsiden af hver bog- folder står der, hvilken sproglig udvikling bogfolderen er bedst egnet til.

Det er pædagogen, der vurderer, hvilken bog og bog- folder der matcher den enkelte børnegruppe og deres sproglige udvikling bedst. Børnene skal kunne følge med i den litterære fortælling, de skal have mulighed for at forstå fokusordene og opleve, at de får succes ved at høre bogen blive læst op.

Før du går i gang

Læs den bog, du skal arbejde med

Læs bogen højt for dig selv et par gange, så du ken- der den godt, og øv dig i at læse op med indlevelse og med en tydelig udtale af især fokusordene. Hvis du kan læse med forskellige stemmer (høj, dyb, svag, stærk osv.), der matcher de personer og dyr, som er i histori- en, forstærker du børnenes oplevelse af bogen.

Læs bogfolderen

I bogfolderen henter du vejledning og inspiration til, hvordan du arbejder med udvidet dialogisk læsning af bogen.

Understreg fokusordene

Understreg fokusordene i den bog, du skal læse (fo- kusordene er angivet i bogfolderen). Så kan du bedre betone dem, når du læser op.

Forbered dig på dialogen

I bogfolderen er der forslag til spørgsmål til bogen. Udvælg nogle af dem og/eller lav selv spørgsmål, som passer til din børnegruppe. Skriv dem i kort form, så du kan bruge dem som stikord til dialogen om bogen (se mere under *Den sprogdvklende dialog*, hvor du også kan få mere viden om forskellige typer af spørgsmål).

Forbered de efterfølgende aktiviteter

Udvælg de literacy-fremmende aktiviteter, I skal lege

og vær opmærksom på, om du skal medbringe særlige genstande til disse. Vælg mindst én aktivitet under hver af overskrifterne. Du må gerne vælge flere aktivi- teter under hver overskrift.

Saml en gruppe børn med samme sproglige ud- vikling

Børnene skal fungere godt sammen, og de skal have lige muligheder for at deltage i dialogen, legene og aktiviteterne. Derfor er det væsentligt, at din gruppe består af børn, der har nogenlunde samme sproglige udvikling.

Arbejd med små børnegrupper

Vi anbefaler, at oplæsningen sker i mindre grupper. Disse kan variere i størrelse. Børn med sproglige udfor- dringer profiterer mest af at være i små grupper, dvs. med 3 eller 4 børn. Større grupper med op til 8 børn kan også fungere, hvis alle har stærke sproglige kom- petencer.

Bedst, når den samme voksne læser alle tre gange

For at få bedst mulig sammenhæng mellem de tre fa- ser i den dialogiske læsning anbefaler vi, at det er den samme pædagog, som læser alle tre gange. Det må gerne ske i løbet af en uge.

Læs, hvor der er ro til at lytte og tale

Det er en god idé at gennemføre den udvidede dialogi- ske læsning et sted, hvor der er ro til, at børnene kan blive opslugt af bogen og jeres dialog. Vær gerne i det samme lokale hver gang.

Lad børnene se dig og bogen

Sæt dig på en måde, så børnene kan se billederne i bogen, imens du læser. Sørg også for, at du kan have øjenkontakt med børnene, og at de kan se din mimik både under læsningen og dialogen.

Vælg et "taletegn" til dialogen

For at have en god dialog er det vigtigt, at børnene lytter til hinanden og lærer at vente på tur. Måske kan du indføre et tegn eller en ting, som børnene skal mar- kere med, så alle ved, hvornår det er deres tur til at tale eller at lytte.

Planlæg gode læsetidspunkter

Det er en god idé at planlægge den dialogiske læsning til at foregå på faste dage og tidspunkter – gerne om formiddagen, hvor børnene ikke er for trætte. Husk at orientere forældrene om dage og tider for den dialo- giske læsning, så de kan sørge for, at deres børn får mulighed for at deltage i alle tre oplæsninger.

Tilpas Sproggaven til børn med sproglige udfor- dringer

Børn med sproglige udfordringer har brug for en dag- lig, omfattende indsats, og Sproggaven må ses som et vigtigt supplement til denne. Typisk vil disse børn

have særlig brug for, at du tilpasser anvisningerne i bogfolderne til netop dem. Her bruger du din pædagogiske faglighed. Det kan eksempelvis være i forhold til, hvilke fokusord du vælger at arbejde med. Det kan også være, at du gennemfører de literacy-fremmende aktiviteter både før og undervejs i forløbet og ikke kun til sidst, og/eller at du selv udvikler nye literacy-fremmende lege tilpasset din børnegruppe.

Vær bevidst om din egen rolle

Vær bevidst om din betydning for det pædagogiske læringsmiljø. Med dit toneleje og kropssprog kan du understøtte børnenes forståelse og tilegnelse af sproget, og samspillet mellem dig og din børnegruppe er med til at understøtte et sprogligt stimulerende læringsmiljø.

Fokusord

I den udvidede dialogiske læsning arbejder vi med fokusord. Det vil sige udvalgte ord, som børnene får mulighed for at tilegne sig. Der er udvalgt 10 fokusord til hver børnebog.

Formålet med fokusordene er at øge børnenes ordforråd. Størrelsen af ordforrådet i 0-6-års alderen har nemlig sammenhæng med barnets faglige udvikling gennem hele skoleforløbet. Derfor er det væsentligt, at børnene tilegner sig mange nye ord, imens de går i dagtilbud.

Børn med et stort ordforråd lærer nemt nye ord. Deres store ordforråd giver dem gode muligheder for at udlede betydningen af et nyt ord og for at knytte forbindelser mellem det nye ord og ord, de kender i forvejen. Børn med et lille ordforråd har ikke de samme muligheder. De kan derfor have sværere ved at tilegne sig nye ord, og det kan tage længere tid.

I de 13 bogfoldere er der grundige vejledninger til, hvordan du kan arbejde med fokusordene.

Kriterier for valg af fokusord

Fokusordene er valgt ud fra følgende kriterier:

- **SPROGLIGT UDVIKLINGSTRIN**
Fokusordene passer til den almindelige sproglige udvikling. Til de alleryngste er fokusordene derfor

fra barnets nære verden, hvorimod fokusordene til ældre børnehavebørn er mere udfordrende som fx sammensatte ord og mere abstrakte ord, der betegner følelser og begreber.

- **HVERDAGSORD OG 'BOG-ORD'**
Fokusordene udgør både hverdagsord og "bog-ord". Små børn har brug for at tilegne sig hverdagsord, dvs. ord, som de kan bruge i almindelige samtaler om dagligdags gøremål. Det kan være ord i fx spise-, bade-, påklædnings- og legesituationer. De lidt ældre børn har i stigende grad brug for at lære en anden slags ord, som vi især møder i bøger. Vi kalder dem her "bog-ord". Jo flere "bog-ord" børn kan forstå og anvende, jo nemmere vil de få ved at lære nye ord i skolen.
- **ANVENDELIGHED**
Fokusordene skal være nemme for børnene at forstå og anvende både i samtalen om den læste bog og i andre naturlige sprogsituationer, så børnene kan optage dem i deres eget ordforråd. Aktiviteter med fokusordene skal derfor kunne medføre, at børnene tilegner sig endnu flere ord.
- **TILEGNELSE AF ORDET**
De yngste børn bruger i meget høj grad deres sanser til at forstå ordenes betydning. Fokusord til disse er derfor ord, som kan visualiseres (vises med billeder), konkretiseres (vises med en genstand) eller dramatiseres (vises med kroppen). De ældste børn

behøver ikke kun at bruge deres sanser til at forstå betydningen af et ord. Derfor får de ældste børn også fokusord, hvis betydning bedst kan forklares med ord og begreber, som børnene kender i forvejen.

Det pædagogiske arbejde med fokusord

Fokusordene er grupperet omkring oplæsningens tre faser

I bogfolderne er der forslag til en gruppering af fokusordene, der spreder arbejdet med ordene ud på oplæsningens tre faser (Læs og lyt, Læs og snak, Læs og leg). Ved at arbejde med få ord ad gangen får børnene langt bedre mulighed for at tilegne sig ordene, end hvis de skulle lære alle 10 fokusord på én gang. Hvis din børnegruppe har gavn af at lave aktiviteter med nogle af fokusordene, inden de hører historien første gang, giver bogfolderne forslag til, hvordan man kan gøre det.

Sammenhæng mellem fokusordene

Det er tilstræbt, at mindst to af ordene i hver gruppe hænger sammen på en eller anden måde. Det kan være, at de udgør synonyme eller antonymer, eller det kan være, at der er en indholdsmæssig sammenhæng. Eksempelvis at to eller flere ord udgør navne på dyr, eller at det er ord, der bruges i en bestemt situation. På den måde kan børnene danne sig indre billeder af ordenes betydning og anvendelse, ligesom de får mulighed for at sætte ordene i relation til hinanden. Det gør det nemmere for dem at huske dem.

Du kan vælge at bibeholde grupperingen, som er foreslået i bogfolderne, eller du kan vælge en anden, som du vurderer passer bedre til din børnegruppe.

Lad børnene illustrere fokusordene

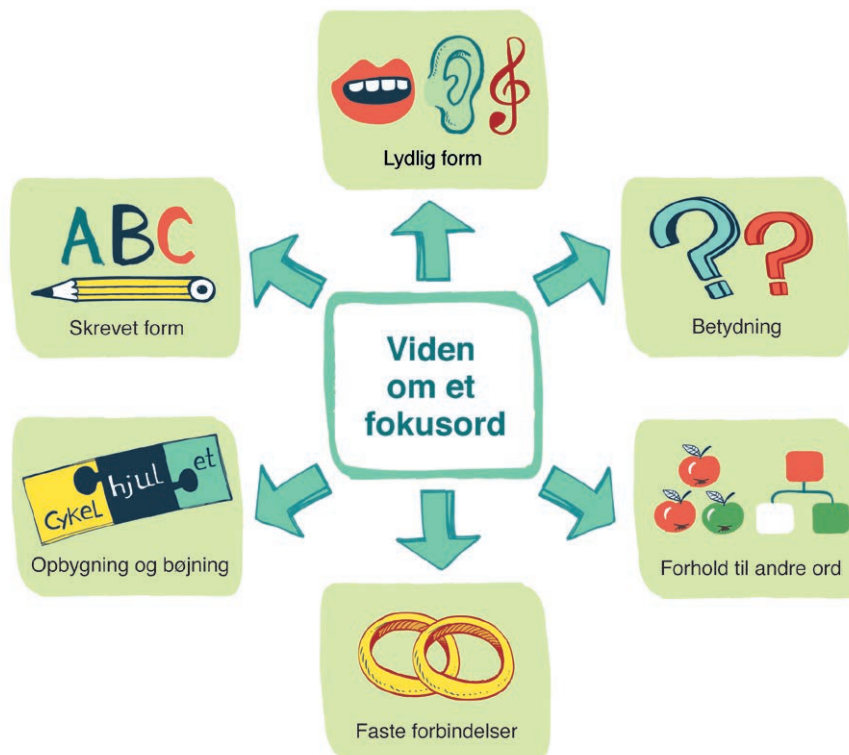
Det er en god idé at lade børnene illustrere fokusordene selv ved at fremstille tegn på forskellig vis. Det kan eksempelvis være ved at fotografere og filme et fokusord med iPad, ved at tegne og ved at fremstille andre skriftlige tegn. På den måde bliver børnene medskabende og eksperimenterende, og de får mange erfaringer med at koble ord og tegn sammen.

Udtal fokusordene tydeligt

Når du selv udtaler fokusordene meget tydeligt, kan børnene lettere lære at sige dem selv. Enten med det samme eller lidt senere i deres sproglige udvikling. Det hjælper også børnene, at du bruger fokusordene så meget som muligt i alle naturlige sammenhænge i dagligdagen. Så kan børnene nemmere lære at bruge dem.

Hvad har børn brug for at vide om et fokusord?

Figuren nedenfor og på side 14 illustrerer og beskriver de forskellige former for viden om et fokusord, og ord generelt, som børn har brug for at udvikle inden skolestart.

Oversigt over de forskellige former for viden om et fokusord, og ord generelt, som børn har brug for at udvikle inden skolestart

Visuel oversigt over aktiviteterne i "udvidet dialogisk læsning."

I bogfolderne er der forslag til aktiviteter med fokusordene, som kommer omkring mange af de forskellige former for viden.

For de alleryngste børn er viden om ordets konkrete betydning tilstrækkelig. Men jo ældre børnene bliver, desto mere viden om ordet skal de have mulighed for at udvikle.

Nedenfor er en oversigt over de forskellige former for viden om et fokusord. Brug oversigten, hvis du vil lave flere aktiviteter med fokusordene, eller hvis du vælger at arbejde med andre og flere fokusord end de 10 fokusord, der er beskrevet i hver bogfolder.

 <p>Lydlig form</p>	<p>Barnet kan udtale ordet tydeligt og rigtigt. Barnet kan klappe/hoppe til ordets stavelser og kender således ordets rytme. Barnet kan høre, om ordet rimer på andre ord. Barnet kan lave vrøvlerim med ordet, fx "mave"- "bave".</p>
 <p>Betydning</p>	<p>Barnet forstår ordets konkrete betydning. Barnet kender eventuelle andre betydninger af ordet, fx kan ordet "pære" være en frugt eller en elpære. Barnet kender eventuelle overførte betydninger i udtryk med ordet, fx "at have lys i pæren" kan betyde at være klog, og "at sove rævesøvn" ikke handler om en ræv.</p>
 <p>Forhold til andre ord</p>	<p>Barnet kender og bruger synonymmer for ordet (ord, som betyder det samme), fx "skæg" er synonym for "sjov". Barnet kender og bruger antonymer for ordet (ord, som betyder det modsatte), fx "kedelig" er antonym for "sjov". Barnet kender ordets overbegreber eller underbegreber, fx "frugt" er et overbegreb for underbegreberne "banan" og "appelsin".</p>
 <p>Faste forbindelser</p>	<p>Barnet forstår og bruger ordet i faste forbindelser, fx "ked" bruges sammen med "af" i den faste forbindelse "ked af". Barnet forstår og bruger ordets faste forbindelser rigtigt og ved, at det er vigtigt at bruge de rigtige ord sammen, fx at "skylle ud" ikke er det samme som "skylle af" eller "skylle ned".</p>
 <p>Opbygning og bøjning</p>	<p>Barnet forstår og bruger navneord i ental og flertal, fx "appelsin" og "appelsiner". Barnet forstår og bruger udsagnsord i forskellig tid, fx "bager", "bagte" og "har bagt". Barnet forstår og anvender gradbøjninger af tillægsord, fx "sød", "sødere" og "sødest".</p>
 <p>Skrevet form</p>	<p>Barnet viser interesse for at se og finde ordet i bogen. Barnet legeskriver ordet. Barnet genkender et eller flere bogstaver i ordet. Barnet skriver et eller flere bogstaver i ordet.</p>

Oversigt over de forskellige former for viden om et fokusord.

Valg af færre, flere eller nye fokusord

Afhængigt af din børnegruppes sproglige kompetencer kan 10 fokusord måske være for mange. Det vurderer du og justerer til, så antallet matcher børnegruppen. Eventuelt kan de ord, du ikke arbejder med i den udvidede dialogiske læsning, inddrages i andre dagligdags aktiviteter, så børnene møder dem på et andet tidspunkt.

Det kan vise sig, at også andre ord end de 10 fokusord er relevante for din børnegruppe. Det er oplagt at inddrage ord, som børnene bliver optaget af undervejs, og arbejde med dem som ekstra fokusord.

I bogfolderne kan du hente inspiration til selv at lave aktiviteter med de ekstra fokusord, så børnene får så megen viden om dem som muligt.

Hvis du vil udskifte et fokusord med et andet

Hvis din børnegruppe har brug for, at du skifter et eller flere af de 10 fokusord i bogfolderen ud med andre, skal du være meget opmærksom på, om det eller de nye fokusord fører børnenes sproglige udvikling videre.

Det anbefales, at du vælger nye fokusord ud fra disse kriterier:

- *Børnenes sproglige udvikling*
Hent inspiration i [Oversigt over sproglig udvikling](#) (se Sproggavens materialer).
- *Anvendelighed*
De valgte fokusord skal være brugbare for børnene. Børnene skal kunne bruge dem i deres livsverden, dvs. i naturlige samtaler.
- *Tilegnelsesform*
De yngste børn har i højere grad brug for at bruge deres sanser til at forstå ordenes betydning. De ældste børn kan derimod have gavn af fokusord, hvor de skal bruge deres eget sprog til at forstå og forklare deres betydning.

Den sprogdvklende dialog

I de 13 bogfoldere er der eksempler på spørgsmål, som du kan stille til den læste børnebog.

I den udvidede dialogiske læsning består dialogen af mere end blot spørgsmål og svar. Det kan du facilitere ved at kommentere barnets svar og/eller stille nye spørgsmål, som udvider barnets svar. Det kan naturligvis også være barnet, der starter med at spørge, og her kan du svare, kommentere og/eller stille et nyt spørgsmål til barnet, så I fortsætter dialogen.

Afhængigt af din børnegruppe kan du stille flere, færre eller andre spørgsmål end dem i bogfolderen, og du kan tilpasse spørgsmålene, så de passer til din børnegruppe. Spørgsmålene kan både indlede en dialog og være med til at fortsætte en dialog med børnene.

Spørgsmålstyper

Der er to hovedtyper af spørgsmål: lukkede spørgsmål og åbne spørgsmål:

Lukkede spørgsmål

Lukkede spørgsmål har som regel kun ét svar. Det kan eksempelvis være: "Hvilke farver har Cirkelines kjoler?" eller "Hvad har Kaj på fødderne?"

Lukkede spørgsmål kan anvendes til at igangsætte en dialog og tale om nogle af fokusordene. Hvis barnet

svarer med et eller nogle få ord, kan du invitere barnet til at fortælle mere ved at kommentere på dets svar eller stille flere spørgsmål. Giv barnet din fulde opmærksomhed og tid til at tænke og finde ordene frem.

Åbne spørgsmål

Åbne spørgsmål har flere svar. Det kan eksempelvis være: "Hvad tror du, der vil ske for de tre bukke bruse i badelandet?", "Hvad ville du gøre, hvis du var lige så lille som Cirkeline?" eller "Hvad lavede du, da du var i badeland?"

Åbne spørgsmål lægger op til, at barnet udtrykker sig med længere sætninger og ikke kun med et eller få ord og åbner naturligt op for en dialog.

Dialog i det pædagogiske arbejde

Stræb efter fem turtagninger

Det er optimalt, at I skiftes til at tale mindst fem gange. Det hedder fem turtagninger. Jo ældre et barn er, og jo mere sprog et barn har, jo lettere kan det lade sig gøre at opnå fem turtagninger. Hos de yngste og hos børn med sproglige udfordringer kan en turtagning også bestå af non-verbale udtryk som fx at pege. I denne dialog skal du være opmærksom på at stille åbne spørgsmål, der driver samtalen frem. Du understøtter også disse børns sprog, når du sætter ord på ting, billeder, bevægelser samt på børnenes non-verbale udtryk.

Anerkend barnet

Du anerkender et barn, når du opmuntrer det eller bekræfter det. Det kan ske ved at sige: *"Ja, det tror jeg også"* eller *"Sikke meget, du kan fortælle"*. Du indtager barnets svar og driver samtalen videre, eksempelvis ved at spørge ind til en detalje eller spørge ud i gruppen, om andre kender til dette eller lignende. På den måde styrker du barnets følelse af at lykkes. Barnet får mere selvtillid, mod og lyst til at tale, og du får gode muligheder for at give barnet passende sproglige udfordringer.

Fokusord i dialogen

Det er en god idé at anvende fokusordene i både spørgsmål og dialog, så barnet hører, hvordan du bruger ordene og selv får mulighed for at bruge dem. Det er også en god idé at relatere noget fra den læste børnebog til børnenes eget liv. Det kan eksempelvis være: *"De tre bukkebruse var i badeland. Har I også prøvet at være i et badeland? Hvad oplevede I?"* Hermed kan børnene bruge nogle af bogens ord til at fortælle om sig selv, deres egne erfaringer og oplevelser.

Følg barnet

Giv barnet muligheder for også at tale om andet end det, du lige har spurgt om. Her gælder det om at følge barnets interesse og bygge videre på det, barnet siger, så du får en dialog med barnet.

Udvid barnets sætninger

I dialogen udvikler du også barnets sprog ved at gentage dets svar. Her gælder det om at gentage barnets sætning ved at tilføje flere ord og/eller mere præcise ord, så barnet på den måde hører en udvidet model af sit eget svar, som barnet senere selv kan bruge. Du kan også kommentere på svaret eller spørge mere ind til det.

Støt de yngste børn og børn med sproglige udfordringer

Børn med sproglige udfordringer kan have svært ved at indgå i en dialog. For at få en dialog i gang kan du vende om på rækkefølgen af spørgsmål og svar ved først selv at give dit bud på et svar og så spørge barnet bagefter. Eksempelvis kan du til bogen *Mila og monstre* sige til billedet, hvor Mila hjælper sin mor: *"Se, hvor Mila hjælper sin mor. Mor ser glad ud. Jeg tror, mor er glad for Milas hjælp"*. Herefter kan du spørge barnet: *"Hvad er Milas mor glad for?"*

Få alle børn med

Nogle børn vil være stille i dialogen. Du kan invitere dem ind ved at give dem din fulde opmærksomhed og tid til at sige noget. Det vil sige holde god øjenkontakt med dem og vise dem, at du er interesseret i at høre, hvad de vil sige.

Literacy-fremmende aktiviteter

I de 13 bogfoldere er der forslag til aktiviteter, der på forskellig vis styrker børnenes literacy-kompetencer. Nogle af disse styrker samtidig børnenes motoriske og sansemæssige udvikling.

Aktiviteterne er grupperet under seks forskellige overskrifter, der beskriver, hvilke kompetencer der hovedsageligt styrkes. Disse er:

- Ordforråd
- Lydlig opmærksomhed
- Sproglig rytme og ords lydige udtryk
- Sprog i aktiviteter med krop og bevægelse
- Sprog i aktiviteter med digitale medier
- Sprog i sociale og personlige kompetencer
- Sprog i kreative aktiviteter.

Nogle af aktiviteterne styrker også andre kompetencer:

- Visuel og auditiv hukommelse
At huske via syns- og høreindtryk
- Taktile sans
At opfatte og registrere noget via berøring
- Arbejdshukommelse
At huske, behandle og handle på små mængder information

- Forestillingsevne
At forestille sig og/eller leve sig ind i, hvordan ting kunne være eller se ud i et andet sted, i en anden tid eller kontekst
- Numeracy
At udvikle matematisk opmærksomhed eksempelvis på anvendelsen af tal og former.

Disse har ikke en særskilt overskrift. Dog vil der stå ved aktiviteten, at den også styrker en eller flere af disse andre vigtige kompetencer i børnenes literacy-udvikling.

Det pædagogiske arbejde med aktiviteter

Vælg mindst én aktivitet under hver overskrift

Du kan bruge forslagene til aktiviteter som et idékatalog, hvor du udvælger mindst én aktivitet under hver overskrift, som passer til din børnegruppe. Ud over det kan du selv lave flere aktiviteter under de forskellige overskrifter.

Anvend gerne aktiviteterne i oplæsningens første faser

Aktiviteterne er oprindeligt tænkt til at foregå til sidst, men det står dig frit for at sprede dem ud på alle oplæsningens tre faser, hvis det passer bedre til din børnegruppe. Du kan også vælge at lave nogle af aktiviteterne, inden du læser børnebogen for børnene første gang.

Stå lidt på tæer

Vær altid opmærksom på, at børnene udvikler deres sprog mest i aktiviteter, hvor de skal stå lidt på tæer. De sproglige aktiviteter, I gennemfører, skal derfor være tilpas udfordrende. Det betyder, at børnene skal have forudsætninger for at deltage i dem, samtidig med at de får muligheder for at udvikle sig sprogligt.

Samarbejde med forældre

Forældrene er børnenes primære sproggivere, og hvis de 13 børnebøger ikke kun læses i dagtilbuddet, men også derhjemme, styrker det barnets sprogudvikling yderligere.

Forældrene er derfor vigtige samarbeidspartnere i Sproggaven, ligesom de er det i dagtilbuddets øvrige sprogarbejde.

Det er dagtilbuddets opgave at opfordre forældrene til at læse sammen med deres børn. Det er også i dagtilbuddet, at forældrene kan orientere sig om, hvor vigtig udvidet dialogisk læsning er for barnets sprogudvikling.

Derfor gælder det om at give forældrene let og synlig adgang til viden og inspiration. Det kan gøres på forskellige måder, fx:

- ved at præsentere de 13 børnebøger og vise oplæsningsmetoden til forældrene på et forældremøde
- ved at placere de 13 børnebøger på et sted, hvor forældrene opholder sig, når de afleverer og/eller henter deres barn
- ved at informere om de 13 børnebøger og metoden på en digital platform.

Sproggaven har udviklet flere materialer til forældrene. En oversigt over det fulde materiale kan ses sidst i denne håndbog.

Idéer til samarbejde med forældre

Bogkufferter til forældre

Hvis forældrene også læser Sproggavens bøger derhjemme med deres børn og taler om de samme fokusord, forstærker det børnenes muligheder for at tilegne sig ordene. Herved udvikler børnene deres sproglige kompetencer i højere grad end ellers. Hvis barnet har et andet modersmål end dansk, kan det ske på barnets modersmål.

Det er derfor en god idé, at dagtilbuddet laver udlån af bøgerne – for eksempel i form af bogkufferter.

Bogkufferten kan rumme en eller flere af disse ting:

- En børnebog fra Sproggaven med resumé af bogen på de mest almindelige sprog i kommunen
- En guide til udvidet dialogisk læsning i A5-format
- En folder med læsevejledning og fokusord til hver bog (oversat til de mest almindelige sprog i kommunen)
- Billeder, forslag til lege og eventuelle genstande, der understøtter tilegnelsen af fokusordene.

Bog-bytte café

Det kan være en god idé at opsætte en reol eller lave en lille bogcafé, hvor forældrene kan bytte oplæsningsbøger til deres børn. På den måde får børnene mulighed for at få flere oplevelser med bøger derhjemme og dermed større mulighed for at tilegne sig ord og for at få stimuleret deres lyst til senere at læse på egen hånd.

Flersprogede forældre kan understøtte på deres modersmål

Flersprogede forældre kan tale på deres modersmål med deres barn om billederne i børnebogen og om fokusordene.

Når barnet først kender et fokusord på sit eget modersmål, kan barnet bedre tilegne sig ordet på dansk. Det kan derfor være hensigtsmæssigt, at forældre med et andet modersmål end dansk låner en bogkuffert med hjem, inden den pågældende bog læses i dagtilbuddet.

Lad forældrene følge med i arbejdet med Sproggaven

For at forældrene også kan følge med i dagtilbuddets arbejde med Sproggaven, kan I for eksempel lave en inspirerende udstilling med de børnebøger, som I er i gang med at læse.

Gør bøgerne tilgængelige, dvs. placér dem i øjenhøjde, så børnene både selv kan se i bøgerne og gå på opdagelse i dem sammen med deres forældre. Udstil også gerne eventuelle kreative arbejder, som børnene har lavet i forbindelse med bøgerne.

Det kan være en god idé at lægge billeder og små filmklip af arbejdet med Sproggaven på en digital platform, så forældrene kan følge med i sprogarbejdet i dagtilbuddet og gøre noget af det samme derhjemme. Vær opmærksom på, om alle børn må filmes. I kan også invitere forældrene med i dagtilbuddet, så de kan overvære, hvordan I arbejder med Sproggaven.

I kan arbejde med at synliggøre fokusordene for forældrene - både på jeres digitale platform og i dagtilbuddet, hvor I kan hænge en plakat op med dem et sted, hvor både børn og forældre kan se dem - gerne sammen med en illustration af hvert fokusord. Fokusordene bør stå både på dansk og på børnenes modersmål, så derfor kan I bede forældre med et andet modersmål end dansk om at skrive ordene på deres modersmål. Ved at anerkende og inddrage forældrenes modersmål som en ressource i sprogarbejdet kan børnene blive opmærksomme på forskellige sprog og skriftsystemer. Noget, der i høj grad kommer dem til gode, når de skal i gang med at lære at læse i skolen.

Sproggavens materialer

Sproggaven består ikke kun af denne håndbog.

Fredensborg Kommune har, i samarbejde med pædagoger, ledere og med konsulentbistand fra Nationalt Videncenter for Læsning, udviklet et omfattende materiale, som kan anvendes i arbejdet med Sproggaven.

- Sproggavens skema over børns sproglige udvikling
- Sproggavens skema over børns motoriske udvikling
- Tre film, der skildrer den udvidede dialogiske læsnings 3 faser: Læs og lyt, Læs og snak, Læs og leg
- En film om sprog og literacy i hverdagens rutiner
- 13 bogfoldere med læsevejledning og fokusord til hver bog i Sproggaven
- Sproggavens materiale til forældre.

Alle materialer kan hentes ved at scanne QR koden eller hentes på Fredensborg Kommunes hjemmeside: <https://www.fredensborg.dk/borger/boern-og-unge/vi-har-fokus-paa/sproggaven>

Fredensborg Kommune ønsker at styrke alle børn i at udvikle gode og alderssvarende literacy-kompetencer. Derfor har vi udviklet Sproggaven.

I denne håndbog kan du læse om metoden "udvidet dialogisk læsning", som der arbejdes med i Sproggaven.

Håndbogen henvender sig til pædagoger og andre, der arbejder med Sproggaven og 0-6-årige børns sprogudvikling.

Du kan læse mere om Sproggaven og hente håndbogen - og de mange øvrige materialer i Sproggaven - på Fredensborg Kommunes hjemmeside: www.fredensborg.dk

Anne Pedersen 2019